

ӘОЖ 81'25

¹Ш.С. Қалиева, ²Р.С. Кожобекова²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, профессор,
шығыстану факультеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, 2-курс магистранты,
шығыстану факультеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

E-mail: Live_Warda@yahoo.com

Поэтикалық дискурстағы көркем аударма қағидалары

Қазіргі заманғы аударма теориясында жеке теория ретінде көркем аударма өте маңызды орын алады, оның ішінде поэзия аудармасын ерекше атап өтуге болады. Көркем аударманың бұл түрін аударма саласында түпнұсқамен қатар қойып, жеке әдеби шығарма түрінде қарастыруға болады.

Түйін сөздер: поэтикалық дискурс, көркем аударма, аударма үрдісі, аударма алгоритмі, поэтикалық аударма.

Sh.S. Kalieva, R.S. Kozhabekova

Principles of literary translation of poetic discourse

The article describes the theoretical background study on the transfer of poetic texts from Arabic into Kazakh, and gives an overview of the views of the authors, to deal with translating poetry, systematized principles, methods and techniques of literary translation and other translation universals, as well as a description of the algorithm of the translation process.

Keywords: Poetic discourse, literary translation, the translation process, the translation algorithm, poetic translation.

Ш.С. Калиева, Р.С. Кожобекова

Принципы художественного перевода поэтического дискурса

В статье раскрываются теоретические предпосылки исследования проблемы перевода поэтических текстов с арабского языка на казахский, дается обзор работ и взглядов авторов, занимавшихся проблемой перевода поэтических текстов, систематизируются принципы, способы и приемы художественного перевода, другие переводческие универсалии, а также дается описание алгоритма переводческого процесса.

Ключевые слова: поэтический дискурс, художественный перевод, переводческий процесс, алгоритм перевода, поэтический перевод.

Ағылшындық лингвист Ж. Постгейт көркем аударма әдістерін сараптай отырып, оны әдебиет өлшемі бойынша «екі тарап арасында қарастырады: нақты және еркін, ретроспективті (өткенге оралу) және перспективті, рецептивті (тыңдау мен оқу қабілеті) және адаптацияланған аударма». Ал келесі бір лингвист С. Савори көркем аударма қағидалары жайлы сөз қозғай отырып, мынадай ұсыныс жасайды: оларды біркелкі емес, қарама-қарсы тезистер қалпында беру:

«1. Аударма түпнұсқа сөздерін жеткізуі тиіс.

1а. Аударма түпнұсқа идеясын жеткізуі тиіс.

2. Аударма түпнұсқа шығарма секілді оқылуы тиіс.

2а. Аударма аударма секілді оқылуы тиіс.

3. Аударма түпнұсқа стилінен хабар беруі тиіс.

3а. Аудармадан аудармашының қолтаңбасы сезілуі тиіс.

4. Аударма түпнұсқаның заманауи түрі ретінде оқылуы тиіс.

4а. Аударма аудармашыға заманауи секілді оқылуы тиіс.

5. Аудармада түпнұсқаға бір нәрсе қосылып алынуына жол жоқ.

5а. Аудармада түпнұсқаға бір нәрсе қосып не алуға болады.

6. Өлеңдер прозамен аударылуы тиіс.

6а. Өлең, өлең формасында аударылуы қажет» (1, 49).

Мұндай екі ұшты қатынас мәселені барынша жақсы сипаттайды. Аудармашы шығарманы өз тіліне аудару барысында жасауы тиіс таңдаулар мен келетін ымыраларын да жақсы сипаттайды. «Классикалық поэзияны аударуға қойылатын талаптар мәселесі» атты мақаласында А.Г. Сторожук поэтикалық аудармаларға қатысты мынадай қағидаларды көрсетеді:

«1. Автор мен шығарманы таңдау барысында жеке басына тартымдылығына ғана емес, алынып отырған шығарманың таңдау жасалған ақын шығармашылығындағы рөліне де мән беру керек.

2. Аударманың орнына мәтінді бейімдеп аударуға болмайды.

3. Мәтінді арнайы «заманауиландыру» да орынсыз болып келеді.

4. Жеткізу тәсілін таңдауда бүгінгі күннің оқырманының талғамымен шектеліп қана қоймай, берілген өлеңді сол ақынның замандастары стилімен қалпына келтіруге тырысқан абзал.

5. Аударманың стилі мен тілі тілге жеңіл, түсінікті әрі мәнерлі болуы тиіс. Үлгінің бірі ретінде ғасыр басындағы символистердің шығармаларын алуға болады.

6. Түсініктемені қажет етіп тұрған мәтінге түсініктеме берілуі тиіс. Қысқартылып тастауға немесе мән бермей кетуге болмайды.

7. Ескертпелерді қолдануға әбден болады, сонымен қатар түпнұсқаның «белгі, ишараттарға ие» стилистикалық ерекшеліктері аудармада көрініс табуы тиіс.

8. Қатар дәлме-дәл аударылуы тиіс. Оның тәртібі сақталуы тиіс.

9. Қатарды өз қалауынша бөліп, бір қатардағы сөзді басқа қатарға көшіруге жол жоқ.

10. Аудармада цензураны беріп отыру құп көріледі, алайда міндетті шарт болып табылмайды.

11. Орыс тіліне аударылғанда ұйқастың болғаны абзал. Ең орындысы айқас ұйқас болып табылады.

12. Үлгі сөздер түпнұсқада қай қатарда орын алса, аудармада да солай болуы тиіс» (2, 219-220).

Мұнда қытай поэзиясының ерекшеліктері аталып өткен екі пункт алынып тасталған. Негізінен, сұрақты қою мәселесімен келісе отырып, біз 6, 7, 8, 9 және 12 пункт бойынша өз пікірімізді білдіргіміз келеді. Аудармашының мақсаты поэтикалық мәтіннің инвариантын беру болып табылады. Поэзия үшін инвариант бұл тұтас, тұрақты образ болып табылады, ол сапалы аударманың кез келген үлгісінде сақталады. Аудармашылық инвариант жайлы төменірек тоқталып өтетін боламыз. Әлбетте, өлең қатарындағы тәртіп, қатардағы сөздер тәртібі деген мәселе сақталынуы мүмкін. Бірақ бұл басты мақсат емес. Егер мұндай сыртқы формадағы өлеңдегі қатар тәртібі, қатардағы сөздер тәртібі деген секілді мәселелер оны қабылдауды қиындатып, аудару нұсқасын күрделендіретін болса, аудармашы сөзсіз өлеңдегі қатар тәртібін, санын өзгертуге бара алады. Сонымен қатар өлеңдегі белгілі бір тіркестерді өз қалауынша көшіріп, тіпті, толық немесе біршамасын ауыстыра да алады. Ескертпелерге келетін болсақ, олар поэтикалық аудармаларды оқырман тарапынан сапалы қабылдау мәселесінде кедергі болатын секілді. Ескертпелер прозалық аудармалардың қажетті бөлігі. Алайда аудармашы ескертпелер басты рөл атқармайтын аударманың деңгейін жасауға тырысуы қажет.

С.Ф. Гончаренко «Поэтикалық аударма және поэзияны аудару: Константтар және нұсқалар» атты мақаласында поэзияны аударудағы негізгі алты қағиданы көрсетеді:

«1. Өлеңдер тізбектес емес, өлең ретінде аударылуы тиіс, сәйкесінше аудармашының еңбегі шынайы ақынның еңбегімен пара-пар.

2. Өлең қалпында аудару барысында сөзбе-сөз аударма жасау шарт болып табылмақ түгіл, көптеген жағдайларда ол аударманы бір өнер туындысы ретінде жоққа шығарады, сондықтан да оған қарама-қайшы.

3. Түрлі тілдерде бір форма түрлі прагматикалық мәнге ие болуы мүмкін сондықтан да қалай болған күнде де түпнұсқаның формалды ерекшеліктерін сақтап қалуға тырысуды (стилистикалық қайталау) қабылдауда қиындықтар тудыратын мәселе болып табылады.

4. Сөзбе-сөз аударылған өлең немесе «формалды аударма» утилитарлық мақсатта

ғана немесе тар арнайы мақсатта ғана өмір сүруге құқылы.

5. Нақтылықты сөзбе-сөз аудару тұрғысынан емес, диалектикалық сипатта қабылдау қажет.

6. Поэтикалық аударма кезінде түпнұсқаның көптеген аспектілерінің өзгеріске ұшырауы заңды құбылыс» (3, 119).

Осылайша, тропқа бай, ритм тұрғысынан ұйымдасқан поэтикалық мәтіндерді аударуда аударманың диалектикалық тұрғыдан түпнұсқамен үндесуі алдыңғы орынға шығарылады. Ол екі тіл мен әлемді екі түрлі қабылдаудың ортақ келісімі ретінде қабылданады. Поэтикалық аударма отандық оқырманда жат тілдік рецепиентте тудырған әсерді тудыруы тиіс. Аудармашы пікірі бойынша, аударма қаншалықты нақты болса да, барлық деңгейде түпнұсқаға теңбе-тең болуға тырысу, кері нәтижеге әкелуі мүмкін. Осы жағдайға қатысты неміс зерттеушісі Ф. Гюттенгер қатынасы керемет болып келеді, түпнұсқа әсерінен тілдің бір нормасын бір салада бірнеше рет бұзу бір топтар тарапынан тілді бұзу деп саналса, екінші топ тарапынан тілді байыту болып қабылданады. Бұл өз кезегінде, ғалымдар мен ақындардың аударманы әртүрлі қабылдайтындықтарымен түсіндіріледі. Ғалымдар үшін бұл жат мәдениетті танудың жолы болып табылады. Сондықтан да олар сөзбе-сөз аударма және аудармалары қашан да түрлі түсініктеме, ескертпелермен қосақталып жүреді. Ал ақындар үшін аударма рақат пен эмоциялық күйді бастан кешіру болып табылады. Олар ғалымдардың нақтырақ аударма жасауға қатысты пікірін есепке алмайды, өйткені олар үшін әрбір аударма, аудармашының қабылдауына байланысты мағыналық және құрылымдық тұрғыдан сынаптын, өзгеріске ұшырайтын дүние болып табылады. Сондықтан да аудармашының ұқсауы екіталай көшірмеден гөрі өзгереді болса да, толыққанды әдеби шығарма тудыруға талпынысы әлдеқайда орынды болып келеді. Жалпы айтқанда, аударма түпнұсқаға теңбе-тең болсын деп талап ету бос әурешілік. Бұл аударма нақты, жақсы және кіршіксіз болуы тиіс деп айтқанмен бірдей. Әлемдегі түрлі тілдік суреттемелердегі образ, троп, оның құрамдас бөліктерінің тудыратын ассоциациялары әртүрлі болып келеді. Аудармашы шығармашылық тұлға ретінде әлемнің ассоциациялық суреті мен түпнұсқа авторының

ассоциациялық әлемі бір өлшемге келе бермейтіндігін түсінеді. Сонымен қатар ол олардың салыстырмалы тұрғыдан жақын екендіктерін де түсінеді, сондықтан поэзияны аудару барысында ол үнемі когнитивті диссонансты теңестіруге (4,31), яки ШТ (шет тілі) және АТ (аударма тілі) кодтық жүйелерінің үйлеспеуінен туындаған ішкі дискомфортты жеңуге тырысады. Мұндай үрдісті ешқашан аяқталады деп айтуға келмес. Кіршіксіз аудармашы да, кіршіксіз аударма да болмайды.

Өзінің «Аударма өнері» атты кітабында И. Левый былай деп жазады: «Түпнұсқа аудармашы үшін шығармашылық өңдеу материалы болып табылады деген тезисті негізге алатын босақ, аудармаға қойылатын талапты үш пунктпен көрсетуге болады:

- 1) түпнұсқаға жету;
- 2) түпнұсқаны интерпретациялау;
- 3) түпнұсқадан асып түсу (5, 55).

В.Н. Комиссаров шығармашылық аударма операцияларының түрлері жайлы сөз қозғай отырып, оның шартты үш түрін көрсетеді: интерпретация, таңдау және инновация (6, 20). С.Ф. Гончаренко аударманың трансформациялық моделі шеңберінде троптық құрылымды аудару үрдісін қарастыра отырып, үш негізгі операция немесе кезеңді атап өткен:

- сараптама – бастапқы тіл ішіндегі трансформациялық кезең;
- аударманың өзі;
- синтез – аударылып жатқан тіл ішіндегі трансформациялық кезең (7,41).

Бұл жағдайда өтпелілер ретінде сәйкесінше түпнұсқаның және аударманың троптық ядролық құрылымдары көзге түскен. Қарапайым және прозалық көркем мәтіндерді аударуда бой көрсетуге толық құқылы трансформативті қадам поэтикалық мәтіндерге келгенде едәуір жасанды көрінді, троп өзі мазмұннан гөрі форма болып табылса, онда ядролық троптар қайдан болсын.

Ю.П. Солодубаның пікірінше, көркем мәтінді зерттеудегі маңызды кезеңдердің бірі берілген шығарманың автордың шығармашылық мұрасында, әлем мәдениетінде қандай орын алатындығын, денотата (тақырыбы), сигнификата (идеясы), коннотата (стилистикалық, эмоционалдық және экспрессивтік ерекшеліктерімен орын алған идеолектасы) этномәдени құрамдас бөлігін (қандай да бір

жағдаяттардың белгілі бір ұлт тарапынан қабылдануы) анықтау болып табылады (8).

А. Людсканов аударма үрдісінде екі кезеңді атап өткен:

1. Сараптау кезеңі немесе табиғи тілден делдал тілге аудару. Бұл кезеңде аудармашы жадында тоқылған немесе сөздік, ереже, кітап және басқа да анықтамалықтарда орын алған делдал тілінің белгілерін салыстыру жүреді. Лингвистикалық және экстралингвистикалық факторлар сараптамасы нәтижесінде алынған ақпарат аудармашы жадында делдал тіл коды ретінде өмір сүреді.

2. Синтез кезеңі делдал тілден табиғи шығу тіліне ауыстыру ретінде қарастырылады. Осында аудармашы синтезге қажет ақпаратты қолданады, ол А. Людсканов пікірінше, сараптау барысында алынған және делдал тілінде көрініс тапқан ақпаратпен сәйкес келеді.

А. Людсканов аудармаға семиотикалық көзқарас тұрғысынан келеді, мұнда аударма кодтық өзгерістер тізбегі ретінде орын алады. Алдымен, аудармашы түпнұсқаны қабылдайды, сосын делдал тіліне аударып отырып, оның кодын шешеді, осы тілден хабарламаны аударма тіліне аударып аударма мәтініне кодтайды. Поэзияны аударуға қатысты бұл сызбаны былай қарастыруға болады: түпнұсқа → аралық дүние → аударма мәтіні, мұндағы аралық дүние дегеніміз – өздігімен жүретін және қосымша полисемикалық, мәтін ішілік, омонимдік, ритмдік және эстетикалық салмаққа ие емес белгілер.

Қалай болғанда да аудармашы кодты әуелі түпнұсқаның көркем мәтіні түрінде қабылдайды. Сонықтан да аударма үрдісінің алгоритмін қарастыра отырып, оның басты мәселелері етіп декодтау, қайта кодтау секілді кезеңдерін қою керек, ал барлық үрдісті былай анықтау қажет:

1. Түпнұсқаны алғашқы түсіну.

2. Түпнұсқаны мағыналық, ритмдік және ассоциациялық декодтау.

3. Түпнұсқаны интерпретациялау.

4. Түпнұсқаны тілдік қайта кодтау.

Бірінші кезеңі түпнұсқаны түсіндіру. Түпнұсқаны түсінудің алғашқы қадамы мәтінді түсіну, яки мәтінді таза филологиялық тұрғыдан қабылдау. Бұл аудармашыдан арнайы дайындық пен тәжірибеден басқа қандай да бір ерекше қабілетті талап етпейді. Алайда тәжірибесі аздау аудармашылар осы тұста

техникалық қателіктерді жіберіп жатады. Мәселен:

1. Омонимияға қатысты сөздік сәйкестікті дұрыс таңдамау. Мысалы, غابة сөзі араб тілінде «орман» және «қамыс сабағы» мағыналарына ие. Сондықтан да Н. Каббани өлеңінің мына қатары:

و تظلي كغابة من رخام

«сен (әйел) мәрмәрдан жасалған орман сияқтысын» деп аудару жөн болмайды. Дұрысы «сен мәрмәрдай қылтанақ» болады.

2. Жат тілдегі бір немесе бірнеше сөз басқаша қабылданып қалады. Мысалы, сұраулы есімдік «مأ» және «لك» біріккен есімдігі сөз алдына жазылатын қосымша бір сөз ретінде қабылданып, аудармашыда «مالك» «ие болушы» деген сөз деп қабылдануы мүмкін. Шын мәнінде, бұл «саған не болды?» деген сөйлем болып табылады.

3. Контекстте сөзді дұрыс қолданбау. Мысалы, «بنت اليمن» йеменнің қызы деп қолданылған, алайда түпкі мағынасында кофенің шығу тегіне нұсқай отырып, кофемен алмастырылған сөз дұрыс қабылданбаған жағдайда өрескел қателерге жол ашуы мүмкін. Алайда поэтикалық контексте сөзбе-сөз аударма құпталады.

Біріншілік түсінудің екінші қадамы тілдік өрнектердің стилистикалық факторларын анықтау: көңіл күйі, ирониялық немесе трагедиялық бояуы. Жазушы өз шығармасында қандай да бір ерекшеліктердің барын байқамауы ықтимал. Ал аудармашы оны жіліктеп алғаны абзал. Аударма түпнұсқаға жай ғана оқи салмай мұқият, саналы түрде қатынас жасауын талап етеді.

Үшінші қадам шығарманың көркемдік құбылыстарының көркемдік бірлікке қол жеткізуі: мінездері, олардың қатынастары, әрекет орны, автор идеясы. Өлең үшін бұл тұтастай өлеңнің макрообразын түсіну, оның символикасын қамту, күрделі тропталған құрылымдардың артында не айтылмақ болғандығын өзі үшін ашып алу. Мысалы, Н. Каббанидің «Римді өртеуші» өлеңінде атақ даңқ үшін үлкен махаббатын құрдымға кетірген әйел образы беріледі:

«احتترقت روما كلها لتشعل سيجاره»

«Бүкіл Римді Римнен темекі алу үшін ғана түтінге айналдырды» («Римді өртеуші»).

Сөзбе-сөз қабылдар болсақ, «Жанып жатқан Римнен темекі алып тартты». Дегенмен Рим образы – автор үшін лирикалық кейіпкер ішкі

әлемінің қайталанбас үлкен микроғарышының символы.

Біріншілік түсінудің соңында өңделмеген сөзбе-сөз аударма, аралық дүние алынады десек болады. Қарапайым қабылдау бірліктеріне осы кезеңде сәйкес, оларға қатысты теңеу, метафора, метонимия, эпитет және т.б. жүргізуге болатын эквиваленттер қарастырылады.

Екінші аударма алгоритмінің ең маңызды кезеңі болып табылатын түпнұсқаны декодтау кезеңі, яки түпнұсқаны автордың ойлаған тереңдігі дәрежесінде тануға тырысу. Егер ақын өлеңіне, әсіресе өлеңінің кішкентай бөлігіне сакрообраз секілді қатынас жасасақ, метакоммуникация теориясы тұрғысынан біз протомакрообраз хақында сөйлеуге құқылымыз. Ол декодталу нәижесінде трансформацияланып, метамакромарфозға айналады. Аудармашы және автор мәтінаралық байланыстарды ашуы тиіс, олардың сипатын анықтап, мәтінді аударуға әсерін анықтауы тиіс. Бастапқы мәтіндегі әрбір элемент мәтінде ерекше рөлге ие. А. Попович пікірі бойынша, тілдік декодтаудың басты принципі диалектикалық қатынас болып табылады, оған сәйкес мәтін қарама-қайшылықтар, оппозициялардың бірлігі, көркем мәтіннің модельдендіруші инварианты. Мұндағы басты оппозиция «мазмұн-форма», «материал-әдіс», «белгілеуші-белгіленуші» болып табылады. Мұндай қатынас поэтикалық мәтінде декодтау кезінде өте маңызды. Мұнда мынадай бинарлық оппозиция немесе қосақтар жүруі мүмкін: «уақыт-кеңістік», «жақын-алыс», «өкініш-қуаныш», «махаббат-жек көру» және т.б.».

Көркем шығарма түрлі оппозициялардың қиылысқан нүктесі болып табылады. Біздіңше, аудармашының міндеті – сол кодты ашып, қарапайым бинарлы қосақтарды тауып, метамәтінді модельдеу барысында қолдану. Оппозициялардың орналасуын, модельдеуші инвариантты ашу, олардың бастапқы мәтіндегі диалектикалық өзара байланысы көркем мәтінді сараптаудың құрамдас бөлігі. Мысалы, Наззар Қаббанидің «Сүйіктім және жауын» атты өлеңінде орталық оппозиция «жауын мен лирикалық кейіпкердің өзінің сүйіктісіне деген сезімі» болып табылады. Қосалқы оппозиция болса, «алыс-жақын». Бір-бірімен біріге отырып, олар өлеңнің күрделі образын қалыптастырады:

أخاف ان تمطر الدنيا ولست معي

فمنذ رحمتي وعندي عقدة المطر

Жауын жауып тұр, ал мен талудың сәл-ақ алдындамын.

Сен менімен бірге емессің, мен жауыннан қорқамын.

Сөзбе-сөз: «Жауын жауып кетсе, сен жанымда болмай қаламысың деп қорқамын. Сен кеткелі мендегі жауын мәселесі толастар емес».

Түпнұсқамен жұмыс жасауда аударма алгоритмінің үшінші кезеңі – түпнұсқаны интерпретациялау. Аударма қашан да белгілі бір деңгейде интерпретация болып табылады. Л.Л. Нелюбин интерпретацияны «тілдік емес шынайылыққа бағытталуға негізделген аударма түрі, аудармадан айырмашылығы тілдік емес шынайылықтарға қарамастан берілген ережелермен жүзеге асырылуы» (9, 65). Оған қоса, кең мағынада интерпретация «шығарманың мазмұнын, семантикалық, прагматикалық, эстетикалық потенциалдарын толыққанды ашу болып табылады». Осыған байланысты Иржи Левый үш маңызды мәселеге көңіл аударған:

а) шығарманың объективті мағынасын орнату;

б) аудармашының интерпретациялық көзқарасы;

в) шығарманың объективті болмысын, интерпретациясын шығарманың аудармалық тұжырымдамасы және «құндылықтарды қайта бағалау мүмкіндігі тарапынан жасау».

Интерпретация дұрыс болуы үшін, біздің пікірімізше, аудармашы мазмұнды алып шығуға, шығарманың объективті құндылығын, мүмкіндігінше формасын сақтауға тиіс. Аудармашы оқу барысында субъективті пікірге жол бере алатын оқырман емес, ол өз талғамы мен қалауларына сәйкес таңдап теріп отыра алмайды. Л.И. Тимофеев осы мәселеге қатысты былай деп жазады: «Шынайы суреткерге тән ерекшелік оның интенсивтілігі мен күшінен басқа, оның «адалдығы», дәлірек айтсақ, объективтілігі, яки ол жеке басының емес өзін қоршаған нақты әлемнің жаршысы» (10, 48).

Поэзияны аудару барысында субституция секілді стилистикалық қадамға барып, өз жерінде қалыптасқан жағдайды аударма мәтініне кіргізу мүмкін бе? Біз жекелеген жағдайларда субституция орынды деп санаймыз, бірақ бұл қадамға аса мұқият таңдай отырып келу қажет. Айта кететін жайт, негізінен аударма барысында бұл қадамға жиі бара бермейді, өйткені ұлттық бояуды сақтап

қалу әлдеқайда маңыздырақ болып келеді. Түпнұсқа мәтіні үшін үлкен қауіп құндылықтарды бағалауда стилистикалық бұрмалаулар жіберу, авторға емес, аудармашыға жақынырақ келетін қасиеттерді енгізуден келеді. Мәтіннің инвариантын берумен қатар, аудармашы барынша субъективті пікірін араластырмауға тырысуы қажет. Н. Қаббанидің мынадай өлең жолдары бар:

اود لو كان فمي كنيسة
و احرفي اجراس

Аралық дүниеде былай делінеді:
«Тілім шіркеу,

Әріптерім қоңырау болса».

Аудармашы ретінде келесі жолдарды беретін едік:

«Тілім қоңыраудай соғып,
Ұйқастарым сыңғырлай түссе»

Бірінші қатар күрделі образға ие. Лирикалық кейіпкер өзін ақиқатты сөйлейтін, жалпы адамзаттық құндылықтарды насихаттаушы рөлінде көргісі келеді. Аудармашы болса, стильдік қадамға жүгіне отырып, оқырманға жақын образды беріп, түпнұсқадан алыстап кетеді. Дәл берілген жағдайда бұл аса орынды емес. Аудармашы автор инвариантын біраз деформациялап, оқырманның жетегінде кетеді.

Мәтінді интерпретациялау кезінде маңызды мәселе аудармашының идеялық, адамгершілік, эстетикалық ұстанымы болып табылады. Ол поэтикалық мәтіндерді аударуда өте маңызды болып табылады. Бұл кезеңде аудармашы бірнеше маңызды сұрақтарға жауап алуы тиіс: түпнұсқаны прозамен аудару қажет пе, өлеңмен

бе; өлеңмен болса, ұйқаспен бе, ұйқассыз ба; түпнұсқа ұйқасын өзгерту қажет пе, жоқ па; өзгертсе, қалай; түпнұсқа өлеңнің өлшемі мен ритмикасын қалай ұтымды беруге болады; ассоциативтік бірліктерді түпнұсқадағы қатарларда қалдыру қажет пе, әлде жаңа орынға ауыстыру керек пе? Аудармашы автор мәтінінің деңгейін түсірмеуі қажет. Оны ерекшеліктерінен айырып, мәтіннің тұтастай бөліктерін алып тастамауы тиіс. Сонымен қатар ол оны өзінің сүйікті философиялық және эстетикалық тұжырымдамаларын автор мәтінде жоқ болса да қосып, мөлшерден тыс жүктемеуі тиіс. Осыған қатысты ағылшын ақыны Эзра Паунд былай дейді: «Қалай болғанда да аудармашы лингвистикалық еріншек оқырманның еңбегін өз мойнына алуға дайын емес секілді. Ол қазынаның қайда жатқанын көрсетер, үйрену үшін тілді таңдауда оқырманға жетекші бола білер, тілді аз ғана біле отырып, мәтінді түпнұсқада метрлік түсініктемелермен оқушыға уақыт үнемдеуге көмектесер». Аудармашы түпнұсқаға қатысты түрлі ұстанымдарда болуы мүмкін, бұл оның көркемдік кодын көрсетеді. Егер қандай да бір образды қабылдаудың стереотиптері екі этнос өкілдері оқырмандар арасында бөлінетін болса, аудармашы бір нақты аудармашылық ұстанымға өтпей тұра алмайды. Бұл жоғарыда да аталып өткен болатын, араб және орыс оқырмандары арасында пайғамбар жаршы бейнесі түбегейлі түрде екі түрлі қабылданады. Польшалық теоретик Е. Балтижан осы ұстанымдарды классификациялауға тырысты, ал А. Попович бұл классификацияны мынадай етіп аяқтады:

Аударма әдісі	Жүзеге асыру жолы
Нөлдік стильді ұстаным	Аударманың нивелирленген тілі. Стильдік нивелизация, «аудармашылықтар»
Оқырманға тән стильді қолдану	Түпнұсқа стилін бейімдеу
Жаңа стильді ойлап табу	Отандық стильдегі мәтіндерді жаңа стильдік қадамдармен байыту

Аудармашы өз тұжырымдамасын жүзеге асыратын құралдар шектеулі, бірақ олар жұмыс жасайды. Әрбір аудармашы, әсіресе поэзия аудармашысы түпнұсқаға өз стилін де

араластырады. Ол көбіне стильдік құралдарды таңдай отырып жасалады.

Түпнұсқа мәтінін интерпретациялау барысында аудармашы аударма стратегиясын

жасайды, яки аударуға шешім қабылдайды. Сондықтан да осы жерде аударма бірлігі жайында аудармалық әмбебапты атап өту қажет. В.Н. Комиссаров аударма бірлігін «аударма мәтінінде көрініс табатын түпнұсқа мәтінінің минималды бірлігі» ретінде сипаттайды (11, 187).

Ал Л.С. Бархударов аударма бірлігіне анықтаманы былай береді: «Аударма бірлігі деп бастапқы мәтіндегі аударма мәтінінен таба алатын бірлікті айтамыз». Р.К. Миньяр-Белоручев аударма бірлігін былайша сипаттайды: «Аударма бірлігі дегеніміз – аудармаға сұранып тұратын сөздің бірлігі. Тұрақты дайын бірліктер ретінде штамптар, жағдаяттық клишелер, терминдер, мақалдар және образдық тіркестер қызмет атқарады» (12, 132).

Я.И. Рецкер былай дейді «жазбаша аударма кезінде аударма бірлігі бір сөз, сөз тіркесі де, синтагма да, тұтас сөйлем де, азат жол да, бүкіл аударылып жатқан мәтін де болуы мүмкін». «Аударма бірлігі» термині лингвистерде түрлі пікір туғызды, түрлі бағалауға ие болды. В.Н. Комиссаров өз кезеңінде бұл сөзді «аудармадема» сөзімен ауыстыруды ұсынған болатын. Біздің пікірімізше, бұл тақырыпқа ең

лайық терминді А.Ф. Ширяев тапты, ол оны бағытталу бірлігі деп атап, «аудармашыға келесі бір аудармаға кірісуге негіз болып, шешім қабылдататын бастапқы мәтіннің бір бөлігі» деп көрсетті. Поэтикалық мәтіндерді аударуда бізге тұрақты аударма бірліктері қажет, оларға ассоциативтік бірліктер мен ассоциативті құрылымдарды жатқызуға болады. В.Н. Комиссаров былай дейді: «жазба аудармасы үшін әдетте аударма бірлігі бір немесе тізбектес екі сөйлем болып табылады». Бұл мәлімет прозалық аударма үшін өтімді, алайда поэзияны аударуға мүлдем сәйкес келмейді. Поэзияда кейде бір сөз сыймдылығы, бейнелегіштігі тұрғысынан тұтастай сөйлемді алмастыра алуы мүмкін. Мұнда сөздің полисемділігі прозаға қарағанда күштірек болады. Қатарды құрайтын сөз қашан да аударма бірлігі болып табылады, өйткені аударма берілген сөздің эквиваленті болып табылмайды, әдетте не сөз тіркесі, не тұтас сөйлем болып келеді. Біздің пікірімізше, поэзияда бағыт алушы бірлік ретінде жекелеген сөз, просодиялық бірлік ретінде қатар, дистих, терцет, катрен ... октава, сонымен бірге жекелеген жағдайларда тұтас өлең де қызмет етуі мүмкін.

References

- 1 Savory Th. The Art of translation. – London, 1957. – 159 p.
- 2 Storojuk A.G. Problema criteriya v perevode klasicheskoi kitaiskoi poezii // Sbornik statei. – Sankt-Peterburg, 1999. – P. 211
- 3 Goncharenko S.F. Poeticheski perevod I perevod poezii: konstanty I variativnost. – № 24. – 1999. – p.107-122
- 4 Voskoboynik G.D. Kognitivnyi dissonans kak problema teorii I praktiki perevoda. Osnovnyie konceptualnye polojenia. – Irkutsk, 2002. – 31 p.
- 5 Levyi I. Iskusstvo perevoda . – M.: Progress, 1974. – 400 p.
- 6 Komissarov V.N. Perevodovedenie v XX veke: nekotorye itogi // Tetradi perevodchika. – № 24. – M.: MGLU, 1999. – P. 4-20.
- 7 Goncharenko S.F. O modelirovanii processa perevoda poeticheskikh obrazov // Tetradi perevodchika № 12. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. – P. 39-49.
- 8 Recker Y.I Teoriya perevoda I perevodcheskaya . – M.: R. Valent, 2004. – 240 p.
- 9 Nelubin L.L. Tolkovyi perevodovedcheski . – M., 2003. – 318 p.
- 10 Timofeev L.I. Osnovy teorii literatury. – M., 1966. – 461 p.
- 11 Komissarov V.N. Slovo o perevode Комиссаров В.Н. – М., 1973. – 215 p.